

Reflektionstext

Bakom masken

Munskyddets meningsmetamorfoser under coronapandemin

Birgitta Meurling

Ögat är själens spegel, sägs det. Men stämmer det? Den munskyddsdebatt som pågått i Sverige under coronapandemin antyder att många vill se mer än ögonen. Debatten har satt känslorna i svallning och skapat en stundtals hetsig diskussion. Folk i allmänhet har luftat olika uppfattningar, men även experterna har intagit olika ståndpunkter. Munskyddsförespråkarna hävdar medicinska argument för sin ståndpunkt: att bära munskydd är att ta sitt ansvar och att förhindra smittspridning. Skeptikerna menar att munskyddens verkan är tveksam, i synnerhet som många inte tycks veta hur de skall bäras för att ge önskad effekt.

I det följande reflekterar jag över hur munskydd tog sig in i offentligheten: i det offentliga samtalet, i mode, populärkultur och medier samt i det fysiska offentliga rummet – och hur det därmed laddades om med nya innebörder, från något som främst förknippats med sjukvård till ett ”plagg” och en symbol.

Accessoar eller hinder?

Medan många länder tidigt under covid-19-pandemin rekommenderade bärande av munskydd på offentliga plats, var det först i slutet av år 2020 som munskydd av Folkhälsomyndigheten började rekommenderas vid färd i kollektivtrafiken (Folkhälsomyndigheten 2021). Vissa förespråkare hade redan långt tidigare börjat sy sina egna munskydd i glada färger och mönster, kanske inspirerade av de internationella modehusen, som snabbt insåg att här fanns en ny produkt att lansera och tjäna pengar på. En snabb googling i skrivande stund ger vid handen att för drygt 1 600 kronor kan munskydden Medusa alternativt Baroque från Versace införskaffas och lägger man till bortåt en tusenlapp kan man köpa sig ännu flottare skydd. Dolce & Gabbana lanserar lapptäckslika munskydd med prickiga inslag för 760 kronor, medan BOSS presenterar unisexmunskydd i trepack till priser mellan 250 och 399 kronor. Förmodligen är svenska användare dock mer benägna att köpa munskydd på apoteket eller på Ica, i det senare fallet till det facila priset av 39,90 kronor (enligt uppgift tvättbara). Det är i alla fall min gissning, men jag har inte undersökt saken närmare så osvuret är bäst.

Precis som de stora modehusen insett kan munskydd bäras ej blott i smitthämmande syfte, utan också som en chic accessoar. En som tidigt hoppade på det tåget var den demokratiska talmannen i det amerikanska representanthuset, Nancy Pelosi. Hon ses på foton i media bära enfärgade eller mönstrade skydd som matchar den övriga klädseln, och modemagasinen har raskt utnämnt henne till stilikon (se t.ex. Minutiagio 2020). Sannolikt kan hon nu också strunta i att måla läpparna, då läppstiftet antagligen kladdar av sig på insidan av skyddet – och det syns ju ändå inte.

Läppstiftbärande må vara en överloppsgärning, men det finns även andra frågor av praktisk karaktär att fundera över. Hur hanterar man exempelvis skydden när man gråter och snorar? Tanken slog mig när jag på tv såg en hastig glimt av Storbritanniens drottning Elizabeth iförd svart munskydd vid maken prins Philips begravning i april 2021. Bilden av den munskyddsbärande drottningen ensam i kyrkbänken väckte debatt i Storbritannien och uppmärksammades även i Sverige (se t.ex. Davies 2021; Svahn 2021).

Nu kanske inte just drottningen är en person som torgför sina känslor offentligt oavsett om hon bär skydd eller inte, men rent principiellt är frågan om sorg och olika slags maskeringar intressant. För inte så många decennier sedan bar sörjande kvinnor i Sverige sorgslöja, vilket dels var ett sätt att avskärma ansiktet från mötandes närgångna blickar, dels ett sätt att signalera status för att få omgivningen att visa tillbörlig respekt. Men hur fungerar dagens sörjande med munskydd? Svarta munskydd bärs ju för övrigt inte enbart av människor i sorg.

Vem döljer sig bakom?

Munskyddets ”meningsomladdning” – ett slags metamorfos – har inte skett friktionsfritt, utan väckt starka känslor. Varför? Handlar det om att vi tycker att det är svårt att andas med munskydd? Eller att det är svårt att höra vad munskyddsförsedda människor säger? Eller tycker vi helt enkelt att det är olustigt att inte kunna se mer än delar av ansiktet på människan bakom masken?

Ja, kanske är det så det förhåller sig – att vi vill se människan bakom eller under. Oron för vad som döljer sig bakom masken har vi sett flera exempel på under senare tid. För några år sedan informerades medierna om en grasserande clownskräck, där just clownens sminkade mask påstods vara orsaken till människors rädsla: att inte kunna se det ”riktiga” ansiktet skapade obehagskänslor. Men det finns andra än clownen som uppträder starkt sminkade, japanska geishor till exempel. Förvisso möter vi sällan geishor – inte ens i Japan – och deras sminkning förstärker väl i någon mån de faktiska anletsdragen till skillnad från clownernas sminkade ansikten och röda lösnäsor. Men ändå. Sprider även geishor skräck och rädsla omkring sig?

Den så kallade slöjdebatten är ett annat exempel på – förutom genus- och maktaspekter – en osäkerhet som kan upplevas när en människas ansikte är delvis dolt. Vem är det egentligen som finns bakom slöjan? Hur kan man fastställa vederbörandes identitet? Beslöjade kvinnor har också lockat konstnärer till skissblock och stafflin. Här finns inte sällan en koppling till orientalism och det som brukar kallas den manliga blicken, till exempel i verk av Anders Zorn. Under sin resa i Algeriet 1887 avbildade han exempelvis unga kvinnor med slöja i akvareller som Från Algers hamn och den för några år sedan återfunna Kvinnor utanför Sidi Abderrahman-moskén (Zorn 1887).

Flera år tidigare hade Zorn målat akvarellen I sorg (1880) föreställande en ung kvinna bärande sorgslöja. Hon sänker sedesamt sina ögon och vädjar måhända till betraktarens beskyddarinstinkter (se t.ex. Nationalmuseum 2021: 16). Kan vi rent av tolka det som om hon är i behov av manligt beskydd? I denna typ av bildframställningar finns ofta ett slags blickarnas spel mellan betraktaren och den avporträtterade. Även den sänkta blicken signalerar något. En bild av ett helt annat slag är det foto jag nyligen såg av författaren Anaïs Nin, kanske idag mest känd för sin omfattande dagbok. På fotot bär hon en halvt genomskinlig sjal över håret och halva ansiktet. Till skillnad från Zorns sörjande kvinna möter Nin frankt betraktarens blick. Skall det tolkas som flirt, invit, försvar eller motstånd? Ja, det kan vi lämna därhän för stunden, men bilden blir mer mångtydig när sjalen bärs på detta sätt än om den enbart täckt håret.

Åter ett annat exempel – fast från det kriminella området – är rånarluvor, där man enbart ser förövarens ögon. För att inte tala om gamla cowboy- och gangsterfilmer, där skurken uppträder med snusnäsduk för halva ansiktet. I dessa fall är syftet helt uppenbart att dölja vederbörandes identitet. Eller för att tala med etnologen Lena Kättström Höök, som i en artikel skriver:

Masken hemlighåller identiteter och uppsåt. Sociala förväntningar sätts ur spel. Ordningar rubbas och nya möjligheter skapas. Vad som helst kan hända. Det nakna ansiktet avslöjar stämningar, känslor och avsikter. Masken döljer och lurar (Kättström Höök 2012: 53).

En orsak till att munskyddets vara eller icke vara har väckt så starka känslor är måhända att det finns ett behov av att se mer än människors ögon, hur mycket själens spegel de än må vara. Att bara se en del av någons ansikte tycks skapa osäkerhet, kanske rent av otrygghet. ”Godafton, vackra mask!” är förvisso en replik, som en av de sammansvurna (på franska) lär ha sagt till Gustav III vid attentatet på maskeradbalen den 16 mars 1772 och som utlöser historiskt betingade rysningar. Men det handlar också om att positionera sig och visa vad man anser om Folkhälsomyndigheten, Anders Tegnell, Johan Carlson, Björn Olsen, Lena Einhorn med flera. När de lärde tvistar vill man visa vems sida man sluter upp vid, vilket bland annat inlägg på sociala medier vittnar om.

Ett gott skratt förlänger livet

Folkhumorn är som alltid en god temperaturmätare när det gäller vad som rör sig i tiden. Munskyddstemat – och då inte specifikt den svenska debatten – dök snabbt upp på sociala medier bland annat i form av *memes* av olika slag. Bilder föreställande djur som bär munskydd blev populära, kopplingar till underkläder likaså. ”Treat your mask like underwear” – behandla din ansiktsmask som underkläder! – var en slogan som användes såväl i memes som i kampanjer för att förmå folk att bära ansiktsskydd (se t.ex. Northern Illinois University 2021). Även politiker som Donald Trump blev föremål för drift, bland annat för att han inte förmodades förstå hur munskydd skall användas. Kända konstverk bidrog också till coronafolkloren, bland annat visades ett av Vincent van Goghs sena självporträtt med ett munskydd som hänger på snedden på grund av hans skadade ytteröra. Även konstverk i vår närmiljö, såsom vissa statyer, har fått smaka på det folkliga skämtlynnat och försetts med munskydd.

För att återgå till sociala medier har där också dykt upp texter som ”Allt du behöver när du går till affären är munskydd och handskar, sade de. De ljög. Alla andra hade kläder på sig” och ”Seeing how some people wear their masks, I now understand how contraceptives fail”. En annan variant är den som gör reklam för University of Facebook School of Medicine, där vem som helst utan medicinsk utbildning kan utöva läkarpraktik och där man bland annat kan läsa kurser som ”Why face masks don’t work” och ”Masks are unhealthy and cause you to get sick”. Den här typen av folklore är naturligtvis värd en egen studie.

Pandemin har också satt sina humoristiska musikaliska avtryck. Så har exempelvis showartisten med mera Jacke Sjödin genom fyndiga texter till kända melodier bidragit till coronahumorn under det gångna året. ”Vi gör munskydd själv” är ett av dessa örhängen, där ”Dschinghis Khan” (Västtysklands bidrag till melodifestivalen 1979) förvandlats till ett slagkraftigt YouTube-klipp som visar hur en sjungande Jacke förfärdigar de mest osannolika munskydd i varjehanda material, former och färger. Det är svårt att inte skratta åt galenskaperna (Sjödin 2020).

Forntida och framtida maskbärande

Vill man sätta in maskbärandet i ett historiskt sammanhang kan man konstatera att bärande av masker inte är något nytt, snarare uråldrigt. Olika typer av masker har burits sedan förhistorisk tid i alla kulturer och med olika funktioner. I vissa fall har syftet varit att skrämja bort onda väsen eller att skaffa sig övernaturliga krafter, i andra har det handlat om att skydda sig från hugg och slag, odör eller smitta, t.ex. 1600-talets pestmasker som bars fyllda med väldoftande örter, kryddor och vinägerindränkta svampar (se även Dinu 2021, i detta nummer). I åter andra sammanhang har det varit fråga om karnevalsmasker, högreståndsmaskerader med utklädsel eller folkliga maskeringsupptåg.

Att masken, som nämns, döljer och lurar tycks vara något som även gäller munskydden. Många av oss tycks vilja se mer än ögonen – vi vill se hela ansiktet, som lär blottlägga stämningar, känslor och avsikter. Inte för att våra ansikten precis kan liknas vid en öppen bok som redovisar alla känslor och intentioner, men ansiktsuttryck säger trots allt en del om sinnesstämningar och reaktioner. Postmoderna tankar om att det inte finns något bakom eller under ytan göre sig sällan besvär i den vardagliga praktiken.

Har då de senaste månadernas mer frekventa munskyddsbärande i det offentliga rummet förändrat vår attityd? Förmodligen. Nu ser vi människor med munskydd på bussar, tåg, i matvarubutiker och andra offentliga miljöer. Olika ”stilar” kan härvid noteras. Somliga bär noggrant tättslutande munskydd, andra bär nedhasade skydd som vid behov dras upp över näsan, åter andra låter skyddet fladdra från ena örat tills det är dags att kliva på bussen. I medierna möts vi av bilder föreställande politiker och andra kända personer som bär skydden mer eller mindre ledigt. En del förefaller besvärade (snoddar fastnar på utstående öron och så vidare), andra tycks ha vant sig.

Om munskydden har kommit för att stanna för framtiden utvisa. Kanske kommer de att tillhöra vår standardutrustning även efter pandemin. Kanske kommer vi som Jacke Sjödin att knepa och knåpa på våra hemmagjorda varianter alternativt köpa moderiktiga versioner – om inte från Versace, så väl från Lindex eller H&M. Kanske blir masken lika avslöjande som andra klädesplagg och klädstilar, enligt logiken ”visa mig din mask och jag ska säga dig

vem du är”. Kanske räcker det i framtiden med att se våra medmänniskor i ögonen.

Referenser

- Davies, Caroline (2021). Queen sits alone as she bids farewell to Prince Philip. *The Guardian* 17 april 2021. Tillgänglig: <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/apr/17/queen-sits-alone-as-she-bids-farewell-to-prince-philip-funeral> (Hämtad 2021-10-24)
- Dinu, Radu Harald (2021). Miasma, munskydd och mikrober: Epidemiologiskt tänkande genom århundradena. *Kulturella Perspektiv* 31(2–3), 1–14.
- Folkhälsomyndigheten (2021). Munskydd i kollektivtrafiken från den 7 januari. *Folkhälsomyndighetens hemsida*. Tillgänglig: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/december/munskydd-i-kollektivtrafiken-fran-den-7-januari/> (Hämtad 2021-10-24)
- Kättström Höök, Lena (2012). Masker, maskering och skräpukar. Dold eller omvandlad identitet. I: Qvarsell, Roger & Birgitta Svensson (red), *Markeringar och maskeringar. Att visa eller dölja sin kropp*. Stockholm: Nordiska museet.
- Minutiagio, Rose (2020). The Nancy Effect: Inside House Speaker Pelosi’s ‘Mask-To-Pantsuit’ Coordination. *Elle Magazine*, 26 maj 2020. Tillgänglig: <https://www.elle.com/culture/career-politics/a32631070/nancy-pelosi-mask-matching/> (Hämtad 2021-10-24)
- Nationalmuseum (2021). *Zorn. En svensk superstjärna*. Stockholm: Nationalmuseum. (Utställningskatalog.)
- Northern Illinois University (2021). Treat your mask like underwear. (Informationsmaterial.) https://www.niu.edu/protecting-the-pack/_pdf/signage/underwear-mask-8x11-poster.pdf (Hämtad 2021-10-24)
- Sjödin, Jacke (2020) ”Munskydd” med Jacke Sjödin. YouTube-video, 20 augusti 2020. Tillgänglig: https://www.youtube.com/watch?v=XRoebZbI4_8&list=PLq8Ti6k2dB5CytT6U-AC-PQpKTXuv-hdEr&index=23 (Hämtad 2021-10-24)
- Svahn, Clas (2021). En ensam drottning och två prinsar som talade med varandra. *Dagens Nyheter* 18 april 2021. Tillgänglig: <https://www.dn.se/varlden/en-ensam-drottning-och-tva-prinsar-som-talade-med-varandra/> (Hämtad 2021-10-24)
- Zorn, Anders (1887). Från Algers hamn. (Målning.) Tillgänglig online: https://sv.wikipedia.org/wiki/Fr%C3%A5n_Algers_hamn (Hämtad 2021-10-24)
- Zorn, Anders (1887). Kvinnor utanför Sidi Abderrahman-moskén”. (Målning.) Tillgänglig online: <https://pixels.com/featured/anders-zorn-1860-1920-women-outside-the-sidi-abderrahman-mosque-algiers-1887-artistic-rifki.html>

Citera den här artikeln: Birgitta Meurling. 2021. Bakom masken: Munskyddets meningsmetamorfoser under coronapandemin. *Kulturella Perspektiv* 2021, vol. 30. Tema: Pandemins konsekvenser, s. 1–3.

Mottagen: 27 maj 2021 **Accepterad:** 27 juni 2021 **Publicerad:** 1 december 2021

Copyright: © 2021 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS